

MİLLİ TELERADIO VƏ MİLLİ KİNO

(Radio-televiziya-kino poetikasının oxşar və fərqli cəhətləri)

2 avqust 1898-ci ildə fotoqraf-rejissor Aleksandr Mixayloviç Mişon Bakıda çəkdiyi süjetlərin seansını təşkil edir. Süjetlərin nümayişi barədə məlumat həmin gün nəşr olunan “Kaspi” qəzetində də əksini tapır. O zaman süjetlərinə müəllif qüruru ilə baxan Mişon yeni bir tarix yazdığını yaqin ki ağına belə gətirmir. Milli kino tariximizə aid aparılan tədqiqatlarda o əlamətdar gün milli kinomuzun yeni yaranışı kimi təsdiqlənir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 18 dekabr 2000-ci il tarixli Sərəncamı ilə 2 avqust - Azərbaycan kinosu günü kimi qeyd olunur.

6 noyabr 1926-cı ildə Azərbaycan radiosu ilk dəfə “Danışır Bakı!” nidası ilə dillənərkən milli kinomuz hələ səsiz dövrünü yaşayırdı. 1931-ci ildə milli radiomuzda Mustafa Mərdanovun rejissoru olduğu “Radioteatr”ın tamaşalarında çıxış edən Mirzağa Əliyev, Kazım Ziya, Mərziyə Davudova, Fatma Qədiri, Sıdqi Ruhulla, Mustafa Mərdanov 1936-cı ildə yaranan səli kinomuzun inkişafında xüsusi xidmətlər göstərmişdir.

Televiziya meydana gələndə tezliklə kino və teatr sənətinin məhv olacağı barədə müxtəlif fikirlər səslənirdi. Belə fikirlərlə indi də ara-sıra rastlaşırıq. Lakin zaman bir daha göstərir ki, televiziya nəinki kino və teatr sənətini məhv etmir, əksinə bu üç sənət növü paralel yaşayaraq inkişaf edir.

Zaman keçdikcə televiziya yaradıcılığı ən görkəmli kinorejissorların fəaliyyətində önəmli yer tutur. Dünya kinosunda neorealizmin banisi sayılan Roberto Rossellini, 5 dəfə Oskar mükafatına layiq görülən Federiko Fellini, müəllif kinosunun görkəmli nümayəndəsi, Oskar mükafatı laureatı İnqmar Berqman televiziya ilə yaradıcılıq əlaqələri qurur.

Milli televiziyaımızın ilk efir gününü milli kinomuzun ikinci yaranışı hesab etsək, bəlkə də yanlışmarıq. 14 fevral 1956-cı ildə milli televiziyaımızın ilk diktoru Nəcibə Məlikovanın təqdimi ilə rejissor Lətif Səfərovun “Bəxtiyar” filmi nümayiş olunur. Kinoteatrlarda, klublarda filmlərə baxa bilməyən tamaşaçılar mavi ekranın qarşısında milli kinomuzun nümunələrini seyr etmək imkanını qazanır.

Ana televiziyaımız yarandığı gündən milli kinodan, teatr sənətindən ayrılır; ekranın və səhnənin təbliğində, onun inkişafında xüsusi rol oynayır; görkəmli sənətkarlar haqqında dəyərli verilişlər hazırlayır, sənədli filmlər lentə alır. “Azərbaycan kinosu”, “Kino sənətkarlarımız”, “Ömrün kino səhifələri” kimi verilişlərdə sənətkarların yaradıcılığı vərəqlənir, kinomuzun uğurlarından, nailiyyətlərindən danışılır. Bu gün tamaşaçılar milli televiziyaımızda Əməkdar incəsənət xadimi, kinoşünas Aydın Kazımzadənin dərin məzmunlu çıxışlarını o işıqlı ənənələrin davamı kimi xüsusi maraqla izləyirlər. Bir sözlə, milli teleradiomuzu milli kinomuzdan ayrı təsəvvür etmək mümkün deyil...

Kinodan gələn iri plan televiziya üçün geniş yaradıcılıq imkanları aqır. Tezliklə mavi ekran televiziya rejissoru sənətinin inkişafına təkan verir; yeni janrlar, təsvir və ifadə vasitələri yaranır. Ana televiziyaımızın maddi bazasında çəkilən sənədli filmlər, bədii televiziya filmləri, bədii filmlər üslub xüsusiyyətləri ilə yeni sənət ənənələrinin təməlini qoyur. Altmışın illərdə televiziya rejissoru sənətinin beşiyi başında Rauf Kazımovski, Kamil Rüstəmbəyov, Arif Babayev kimi görkəmli sənətkarlar dayanır.

1960-cı ildə Kamil Rüstəmbəyov milli televiziyaımızın tarixində ilk dəfə S.Vurğunun “Aygün” poeması əsasında tammətrajlı bədii filmə quruluş verir. Bu illərdə yaradılan “Şəlalə” teatrında milli televiziya rejissor sənətinin təməl daşları qoyulur. Rauf Kazımovskinin çəkdiyi bədii və sənədli televiziya filmləri bu gün də sənət örnəkləri kimi diqqət çəkir.

Tofiq Tağızadə “Görüş”, Şamil Mahmudbəyov “Şərikli çörək”, Arif Babayev “Uşaqlığın son gecəsi”, Rasim Ocaqov “Tütək səsi” kimi ekran əsərlərində sənətkar məramına uyğun olaraq bəzən zamanın mühüm atributlarından biri kimi, bəzən isə süjet xəttinin bədii inkişafı üçün radioya vasitə kimi müraciət edir. Əlisəttar Atakişiyev “Bizim küçə” filmində sülh dövründən müharibə illərinə televiziya ekranı ilə keçir.

Milli televiziyaımızda məsul vəzifələr tutan Kamil Rüstəmbəyov, Arif Babayev kimi rejissorlar sənət tələlərini əbədi olaraq milli kinomuzla bağlayır; çəkiliş meydançalarındakı gərgin həyatı, yuxusuz gecələri yumşaq vəzifə kreslolarından, isti, rahat kabinetlərdən üstün tutur. Xüsusi kino təhsilləri olmasa da, milli televiziya qazandıqları sənət təcrübəsi ilə kinomuzun inkişafında imzaları ilə tanınır, sənət söhbətlərində, müsahibələrində sevgilərlə Ana televiziyaımızın yaradıcılıqlarına təsirindən ürək dolusu söz açırlar.

Kamil Rüstəmbəyovun “Dağlarda döyüş”, “Axırncı aşırım”, “Dərviş Parisi partladır” kimi filmləri bu gün də mavi ekran qarşısına böyük tamaşaçı auditoriyası toplayır. Arif Babayevin yaradıcılığı milli kino tariximizin parlaq səhifələrindən biridir. “İnsan məskən salır”, “Alma almaya bənzər”, “Arxadan vurulan zərbə” kimi filmləri nadir kino incələridir.

Ana televiziyaımızda Rauf Kazımovskinin, Kamil Rüstəmbəyovun, Arif Babayevin ənənələri Lütfi Məmmədbəylinin, Təriyel Vəliyevin yaradıcılığında öz əksini tapır. 1981-1985-ci illərdə Təriyel Vəliyevin “Səni axtarıram”, “Bağışla”, “Səndən xəbərsiz” trilogiyasında kino elementləri əsas ifadə vasitələrindən biri olur. 1994-cü ildə Lütfi Məmmədbəylinin quruluş verdiyi 12 seriyalı “İtkin gəlin” milli televiziya tariximizdə ilk serial nümunəsidir.

Milli televiziyaımızın işıqlı sənət ənənələrini bu gün Məhərrəm Bədirzadə, Ramiz Həsənoğlu kimi rejissorlar şərfəyə yaşadır. Onların quruluşlarında kino estetikası sadəcə olaraq formal

xarakter daşıyır, ali rejissor məramından qaynaqlanır.

Milli teleradio yeni sənətkar nəslinin yetişməsi üçün eyni zamanda əvəzsiz məktəbdır. 30-cu illərin “Radioteatr”ında çalışan görkəmli aktyorların sənət estafetini 60-cı illərdə Ətəy Əliyeva, Hökumə Qurbanova, Nəcibə Məlikova, Məhluqə Sadıqova kimi aktyorlar uğurla davam etdirirlər.

Milli kinomuzda çəkilən görkəmli aktyorlar milli televiziyanın verilişlərində, tamaşalarında, filmlərində yeni bir məktəb keçir. Teatr tamaşalarından, filmlərdən tanınan sənətkarlar mavi ekran və radio dalğalarında daha da məşhurlaşır, nəhayətsiz tamaşaçı sevgisi qazanırlar. Həsən Turabov, Həsənağa Salayev, Səməndər Rzayev, Hamlet Xanizadə, Hamlet Qurbanov kimi aktyorların Ana televiziyaımızda da sənətkar imzaları aydın görünür. Ramiz Həsənoğlunun, Məhərrəm Bədirzadənin quruluşlarında yeni aktyor nəslı yetişir. Yaşar Nuri, İlham Namiq Kamal, Cahangir Novruzov, Telman Adıgözəlov, Afaq Bəşirqızı, Səidə Quliyeva, Fərangiz Mütəllibova, Gülşən Qurbanova yadda qalan obrazlarla kinorejissorların diqqətini çəkirlər. Onları Arif Babayevin, Vaqif Mustafayevin, Ramiz Əzizbəylinin filmlərinə aparən yol Ramiz Həsənoğlu ilə Məhərrəm Bədirzadənin quruluşlarından başlayır.

Qələmə aldığım mövzu ilə əlaqədar hər iki sənətkarla görüşüb söhbət etdim, və bu üç sənət növünün bir-birilə əlaqəsilə bağlı onlara bir neçə sualla müraciət etdim.

—Müxtəlif sənət növləri olan radio, televiziya və kinonun Sizcə hansı oxşar və yaxın cəhətləri var?

Ramiz Həsənoğlu. - Bu sənət növlərini birləşdirən ümumi cəhət sənətdir, sözdür, fikirdir; bir bulaqdan qaynaqlanırlar. Bəzən belə deyirlər ki, bu gün rasionun rolu azalıb. Mən bu fikirlə razılaşmıram. Radio həmişə dinlənilib, yenə də dinlənilir. Kadr, kompozisiya, ssenari, plastika ilə bağlı olduğuna görə televiziya və kino çox doğmadır, yaxındır bir-birinə. Kino televiziyaadan əvvəl yaranıb. Televiziya kinonun bütün vasitələrindən ustalıqla istifadə edərək inkişaf etdi. Vaxtı ilə naturadakı hadisələri kinokamera ilə çəkirdik. Sonradan videokameralar yarandı. Film estetikası teleestetika ilə qardaşlaşdı. Teatr rejissorları televiziya quruluş verəndə bizi çəkilişlərə təhkim eləyirdilər. Tamaşanın səhnə variantını rejissordan qəbul edib onun televiziya versiyasını işləyirdik. Bir çox tamaşaların səhnə quruluşu Lütfi Məmmədbəyova məxsus olubsa, televiziya variantını ya Təriyel Vəliyev, ya Məhərrəm Bədirzadə, ya da mən hazırlamışam. Teatrlarda bu gün kino rejissorlarına daha çox üstünlük verirlər. Yermolova teatrında Çexovun pyeslərinə quruluş vermək Konçalovskiye tapşırırlar...

Məhərrəm Bədirzadə. - Bu üç sənət növünün doğma olduğu qədər fərqli cəhətləri də az deyil. Mavi ekran müstəqil inkişaf yolu ilə kinodan ayrılır. Televiziyanın spesifikasiyasına uyğun çəkilən filmlər böyük ekranı təkrarlamır.

Telerejissorun öz ekran dili, ifadə formaları, üslub xüsusiyyətləri var. Teatr, kino, televiziya rejissoru sənətinin bu gün də müstəqil yaşaması heç də təsadüfi deyil. Televiziya ilə kino arasında ümumi cəhətlər də çoxdur. Televiziyanın estetikası kinoya çox yaxındır. Hələ ibtidai texnika dövründə çəkilən teletamaşalarda biz natıra çəkilişlərinə xüsusi önəm verirdik. O vaxt natıra epizodları 16 mm-lik plyonkada çəkirdi...

—Bəzən kino elementlərinə müraciət televiziya rejissorluğunda birmənalı qarşılanmır. Belə müraciətlərin əleyhdarları az deyil. Film-tamaşa janrında həll etdiyiniz quruluşlarda yer alan kino estetikasından danışmağınızı xahiş edirəm...

Ramiz Həsənoğlu. - Bunun ilk növbədə texnoloji əsası var. İlk gənclik illərini xatırlayıram. Texnika ibtidai səviyyədə idi; pavilyondan kənara çıxmaq böyük çətinliklər yaradırdı. Son 15-20 ildə yaranan əsərlər kino estetikası ilə çəkilib. Kinorejissor Hüseyn Mehdiyev televiziya quruluşlarını film adlandırır. Müasir televiziya rejissorlar tamaşaları kinoestetikası ilə çəkirlər. Kino ilə televiziyanın texnoloji fərqi görmürəm. Amma bəzi məqamları da unutmmaq olmaz. Kino böyük ekran üçün nəzərdə tutulub. Televiziya ekranını kino ekranı ilə müqayisə etmək olmaz. Nüanslar var ki, böyük ekranla müqayisədə onlar televiziya ekranında itir. Yaradıcılığmda kino elementlərinin xüsusi yeri var. Milli Dram teatrında Vaqif Səmədoğlunun “Generalın son əmri” əsəri əsasında hazırladığım tamaşada ekrandan istifadə etmişəm. “Yuğ” teatrında gənc yazıçı-dramaturq Pərvinin Çexovun “Qu quşunun nəğməsi” pyesinin motivləri əsasında yazdığı “Sonuncu” əsərində də ekranı zəruri saydım. Ekran bu tamaşalarda teatr estetikası ilə teleestetikanın, kino estetikasının vəhdətinə çevrilib. Görkəmli teatr rejissoru Georgi Tovstonoqov teatr tamaşalarının televiziya üçün çəkilişlərinə özü rəhbərlik edib. Tovstonoqov müqayisələr apararaq deyirdi ki, bəzən aktyorun ekranda iri planda çəkilən adı göz hərkəti teatrdə parlaq bir səhnə mizanını əvəz edə bilər. Böyük sənətkar həqiqətdə haqlı idi. Sənət həyatımdan bir epizodu xatırlamaq yerinə düşər...

—Lütfən...

Ramiz Həsənoğlu. - Yaxşı yadımdadır, görkəmli televiziya rejissorumuz Ağaeli Dadaşovun quruluş verdiyi tamaşada assistent idim. Əminə Yusifqızının oynadığı personaj limanda krançı işləyirdi. Biz Bakı limanında Əminə Yusifqızını kranda çəkdik. Belə çəkilişlər televiziya tamaşasına hava gətirir. O zaman artıq televiziya kino elementlərindən bəhrələnirdi. Televiziyanın imkanları kinodan daha genişdir. Eyni əsəri televiziya 30-40 seriyada ekranlaşdırıla bilirsə, müqayisədə kinonun imkanları daha məhduq görünür. Zaman keçdikcə, televiziya serial janrı inkişaf etməyə başladı. Quruluş verdiiim “Fatehlərin divanı” serial kimi düşünmüşdü. Təxminən 50 seriya nə-

zərdə tutmuşduq. Qədim Azərbaycan tarixindən sovet dövrünə qədər gəlməli idik. Çox təəssüf ki, biz onun cəmi dörd seriyasını çəkdik.

Məhərrəm Bədirzadə. - Ekran ilə səhnə çox doğmalaşib. Bu yaxında Musiqili Komediya Teatrında Elçinin “Baladadaşın toy hamamı” əsərinə Xalq artisti Cənnət Səlimovanın quruluşunda baxdım. Tamaşada ekrandan istifadəni bəyəndim. Sadəcə “novatorluq”, “orijinal” görünmək xatirinə kino elementlərinə yer verməklə uğur qazanmaq olmaz; bu addım quruluşun ümumi ruhundan yaranmalıdır. Sənət əsasdır. Ramiz müəllimin “Topal Teymur”unu heç bir filmədən əskik saymıram. Mən də yaradıcılığmda film-tamaşa janrına bir neçə dəfə müraciət etmişəm. “Qaynana əməliyyatı”, “Gəl qohum olaq”, “Mən sənəin dayınam” kimi əsərlərin ekran həllini film-tamaşa janrında gördüm. Fürsətdən istifadə edib bir mühüm məqama toxunmaq istəyirəm.

—Buyurun...

Məhərrəm Bədirzadə. - Milli Dram Teatrında, Gənc Tamaşaçılar Teatrında, Musiqili Komediya Teatrında klassik tamaşalarımız olub. O tamaşaların böyük əksəriyyəti zamanında çəkilməyib. Moskvada belə tamaşaların televiziya versiyası da var. Vaxtilə çox çalışdıq ki, o tamaşaların televiya variantını hazırlayaq. Lakin rejissorlar tamaşaçıların teatra gəlməyəcəyindən ehtiyatlanaraq icazə vermədilər. Tofiq Kazımovun quruluşundakı “Hamlet”dən bir fraqment belə yoxdur. O tamaşalar çəkilsəydi, əlbəttə ki, milli sənətimizin xeyrinə olardı. Lakin son dövrdə hazırlanan tamaşaları Azərbaycan televiziya sənəti çəkib. Kino televiziyanın bu funksiyasını yerinə yetirə bilməz.

— Ramiz müəllim, Bu gün Xalq artisti, Əməkdar artist kimi tanınan neçə-neçə aktyorun sənət yollarındakı yaşıl işiq quruluşlarınızda oynadıqları rollardan sonra yanıb...

Ramiz Həsənoğlu. - Bu tale işidir. Mən də olmasaydım, onlar parlacaqdılar. Xoşbəxtlikdən aktyorlarım teatra, sənətə bağlı adamlar idi. Sənətdə ilk addımlarımı atırdım. Anam Ətəy Əliyeva aktrisa idi, o mənə həmişə deyirdi ki, Ramiz, zəif aktyorlarla işləmə. Çalış, yaxşı aktyorla işləyəsən. Anamın bu sənət tövsiyəsini heç zaman unutmuram. Bu gün Xalq artisti kimi tanınan Məbud Məhərrəmov konkursların birindəki parodiyası ilə yadımda qaldı. “Yaşıl əynəkli adam”da birmənalı olaraq Qərib roluna Məbud Məhərrəmovu çəkməyə qərar verdim. O zaman Məbud teatrdə də çalışmırdı. Məbud bu rol ilə məşhurlaşdı.

—Məhərrəm müəllim, yeni aktyor nəslinin yetişməyində Sizin də sənətkar xidmətləriniz az deyil...

Məhərrəm Bədirzadə. - Hər dəfə tələbələrimi müxtəlif telekanallarda görəndə qürur duyuram. Bu gün Əməkdar artist zirvəsinə ucalan Elşən Rüstəmovu ilk dəfə mən ekrana gətirmişəm. Anar Heybətovun uğurlarına sevinirəm. Rada Nəsibova indi seriallara çəkilir. “Gəlinlər” bədii televiziya fil-

mimdəki qızlar da sənətdədir. Dilərə Əməkdar artistdir. Xuraman Əlizadə aktrisa və teleaparıcı kimi fəaliyyət göstərir. Yaradıcılığım boyu müxtəlif nəslin nümayəndələri ilə işləmişəm. Özümü xoşbəxt sayıram ki, hələ zamanında çox məşhur olan “Səhər görüşləri”ndə Nəsimə Zeynalova, Əliağa Ağayev, Hacıbaba Bağirov, Səyavuş Aslan, Yaşar Nuri kimi sənətkarlarla işləmişəm.

—Ramiz müəllim, televiziya rejissoru olaraq, Sizin kinorejissor kimi də maraqlı sənət fəaliyyətiniz var. Kinoya müraciətiniz hansı zərurətdən yaranıb?

Ramiz Həsənoğlu. - Bir rejissor kimi hər iki sənətin imkanlarından istifadə etmək istədim. Hər rejissor çalışır ki, özünü böyük ekranda da təsdiq etsin.

—Məhərrəm müəllim, iki seriyalı “Dələduzlar” bədii filminiz maraqlı rejissor işi, duzlu yumoru ilə tamaşaçıların rəğbətini qazanıb...

Məhərrəm Bədirzadə. - Ssenarinin süjetini ekran poetikasına uyğun əsaslı şəkildə yenidən işləmişəm. Təəssüf ki, həyatımızda gözəl, vicdanlı insanlarla bərabər, dələduzlar da az deyil. Peşələri camaatı aldatmaqdır. Bu filmdə onların iç üzünü ekran dilində açmağa çalışmışam.

—Yaradığı gündən milli teleradio və kino sənəti böyük inkişaf məktəbi keçib. Milli teleradionun və kino sənətinin üzvi əlaqəsinin gələcək inkişafını necə görürsünüz? Buyurun, Ramiz müəllim...

Ramiz Həsənoğlu. - Azərbaycan televiziya sənəti müasir dünya televiziya sənətinin bir hissəsidir. Dünya televiziya sənəti olan tendensiyalar burada da öz yerini tapır. Prioritetlər üzə çıxır. Arzulayıram ki, Azərbaycan tələməkanında tamaşaçıları maraqlandıran mövzular gündəmə gəlsin. Bu gün həmin funksiyaları Azərbaycan televiziya sənətinin Mədəniyyət kanalı yerinə yetirir. Amma yeni işlər olmalıdır. İnsanları dərinədən maraqlandıran tarixi mövzuların, maarifçilik ruhunda filmlərin çəkilməyini istərdim... Bu barədə düşünmək lazımdır...

—Məhərrəm müəllim, Sizin fikirləriniz?

—Milli teleradiomuzun bugünkü inkişafını o zaman heç kim düşünə bilməzdi. 50 milyondan çox soydaşımız dünyanın müxtəlif nöqtələrində Ana televiziyaımızı izləyir. Yeni ekran əsərlərinin çəkilməsini çox arzulayıram. Əksər teleseriallar, demək olar ki, bir-birini təkrarlayır. Niyə tariximiz olan “Qılınc və qələm” romanının serialı çəkilməsin? Romanın ekran variantı çox maraqlı ola bilər. Və bu iş peşəkarlara həvalə olunmalıdır. Bu gün milli teleradio və milli kino sənəti yeni inkişaf mərhələsindədir. Üzvi sənət birliyinin gələcəyinə də çox nikbin baxıram.

—Hörmətli Ramiz müəllim! Hörmətli Məhərrəm müəllim! Maraqlı söhbətimiz üçün Sizə təşəkkür edir və hər birinizə yaradıcılıq uğurları arzulayıram.

HATƏM ƏSGƏROV, rejissor.